

Research Paper

The Study of Animus and Anima Archetypes in Zhaleh Ghaemmaghami's Poems

Ghodrattollah Alirezaei¹, Gholamreza Salemian ^{*2}, Fateme Kolahchian³, Jahangir Karami ⁴

1. PhD Student in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran

2. Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran

3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran

4. Associate Professor, Department of Psychology, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran

Received: 2020/02/07

Revised: 2021/01/19

Accepted: 2021/07/03

Use your device to scan and read the article online

DOI:

10.30495/jzv.2021.24117.3144

Keywords:

Jung, Archetypes, Animus, Contemporary Poetry, Jaleh Ghaem maghami.

Abstract

Introduction: Jung, considers the subconscious mind of man to be the female and male cross-poles of Anima and Animus. Anima's archetype is half feminine in the male psyche and Animus is half masculine in the female psyche. These archetypes are influenced by the relationships and behaviors of the family, especially the parents, in the presence of each individual, and can change his personality under the circumstances of his community and life. The oneness and homogeneity of these archetypes will cause human development, and the domination of each of these cross-poles in the individual will make a series of traits and characters that can be studied from a psychological perspective. These images are unconsciously depicted in the works of artists. GhaemMaghami, as a contemporary lady poet, has also unconsciously expressed these archetypes in his poems in various ways (positively and negatively).

Methods: The present study, with the aim of navigating the hidden layers of the ideas of Jaleh Ghaem Maghami using psychological critique and utilizing Jung's thoughts, tries to use a descriptive-analytical method based on library studies, all the positive and negative manifestations and effects of the anime's pattern in Esteghim and Diwan. They express graphs.

Findings: the frequency of positive aspect of animus is higher than that of negative side in her poems, 74.74% of findings present positive aspects of animus and 25.26% of findings indicates negative aspects of animus. The initial formation of these archetypes is positive when she is single, but after marriage and quitting her child because of the divorce, the negative presentations begin to realize.

Citation: Ghodrattollah Alirezaei, Gholamreza Salemian, Fateme Kolahchian, Jahangir Karami . The Study of Animus and Anima Archetypes in Zhaleh Ghaemmaghami's Poems. Quarterly Journal of Women and Society. 2021; 12 (47): 101-116.

***Corresponding author:** Gholamreza Salemian

Address: Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran

Tell: 09183897546

Email: salemian@razi.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

Literature and literary works originated from the poet's subconscious and writers, and the psychological criticism has shown this more than ever in recent years, so much that many studies have been done with this approach in the world literature and the works of the great writers of the world have been criticized. In Iran, many works of Persian literature have been studied and analyzed with a psychological approach by translating the works of great psychologists such as Freud, Jung and Adler; but most of these studies were based on the works of male writers and poets, and female writers and poets were less well received; therefore, the present study seeks to investigate the symbols of Animus as one of the most important archetypes of Jung in Jaleh Ghaem Maghami's poetry collection to show the reflection, frequency and function of this archetype in the poetry of this contemporary poet.

Methods

The present research has been done by analytical-descriptive method relying on library studies. As the theoretical framework of the research has been determined according to Jung's thoughts about the archetype of animus, then based on this framework, the research samples have been extracted, categorized and analyzed from the collection of poems. To confirm the results of the research, the frequency and reflection of animus representations and symbols in the collection of Ghaem Maghami are presented in the form of diagrams at the end of the research. The statistical population of this research is the collection of poems of Jaleh Ghaem Maghami published by our publication.

Findings

The research findings show that the animus spirit prevails in Jaleh's poems, so that about 75% of the research findings show the positive aspects of this archetype. This high frequency is influenced by two periods of the poet's life; one of the poems is reminiscent of the poet's childhood and adolescence, in which the poet studied and lived in his father's house without any problems or worries; second, poems are reminiscent of the poet's middle age; when the poet reached the fourth stage of animus development and he devoted his poems to the humanity and social issues of the society of his time, especially the difficult living conditions of women in those days. A high percentage of social issues, courage, eloquence, chastity indicates them; of course, the poet's failure in his marriage

is also reflected in the description of the beloved, especially the imaginary beloved. The unfortunate events of the poet's life, including improper marriage, early death of his parents, followed by his husband, separation from his child, illegitimate brother, loss of family wealth, etc., have sometimes caused the archetype of animus is angry, rugged and militant in his poems.

Discussion

The results showed that the reflection and manifestation of unconscious tendencies are to a large extent influenced by the political and social conditions and the events of the poet's life; therefore, when conditions are provided for the appearance of these exudates, the higher the frequency of positive aspect is more and by suppressing these exudates, the negative side becomes more prominent.

Conclusion

It can be said that literature is one of the most important ways to reflect the archetypes in a positive and negative ways, and this research is another confirmation of this issue.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

This research has been done by theoretical and library methods and it has no human sample for testing. In addition, all of the rules of research ethics have been observed in the scientific process of work.

Funding

All of the financial resources and costs of research and publication of the article are entirely devoted to the authors and no financial support has been received.

Authors' contributions

The article is taken from a doctoral dissertation. The first author is a doctoral student; the second author is the supervisor and the co-responsible author; the third author is the supervisor and the fourth author is the second supervisor of the dissertation.

Conflicts of interest

This article is taken from the doctoral dissertation entitled "Psychological Criticism of the Poems of Jaleh Ghaemmaghami, Parvin Etesami and Simin Behbahani Based on Jung Theories" (Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities,

Razi University, Kermanshah) and it is in conflict with personal and organizational interests.

مقاله پژوهشی

بررسی نمود کهن‌الگوی آنیموس در شعر ژاله قائم‌مقامی

قدرت‌الله علی‌رضایی^۱، غلامرضا سالمیان^{۲*}، فاطمه کلاهیجان^۳، جهانگیر کرمی^۴

۱. دانشجوی مقطع دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
۴. دانشیار گروه روانشناسی، دانشکده علوم اجتماعی و علوم تربیتی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

چکیده

هدف: یونگ، روان‌ناخودآگاه انسان را متشکل از دو قطب متقابل مؤنث و مذکر آنیما و آنیموس می‌داند. کهن‌الگوی آنیما نیمه زنانه در روان مرد و آنیموس نیمه مردانه در روان زن است. این کهن‌الگوها تحت تأثیر روابط و رفتارهای خانواده در وجود هر شخص شکل می‌گیرند و تحت شرایط اجتماع و زندگی وی، می‌توانند تغییراتی در شخصیت او به دنبال داشته باشد. یگانگی با این کهن‌الگوها موجب تکامل انسان خواهد شد و استیلاهای هر یک از این قطب‌های متقابل در فرد، سلسله‌ای از ویژگی‌ها را پدید می‌آورد که از منظر روان‌شناسی قابل بررسی‌اند. این تصویرها در آثار هنرمندان به صورت ناخودآگاه خود را نشان می‌دهند. قائم‌مقامی شاعر بانوی معاصر، نیز ناخودآگاه این کهن‌الگوها را در اشعارش به اشکال مختلف (مثبت و منفی) بروز داده‌است.

روش: پژوهش حاضر، با هدف راهیابی به لایه‌های پنهان اندیشه‌های ژاله قائم‌مقامی با استفاده از نقد روانشناختی و بهره‌گیری از تفکرات یونگ، می‌کوشد با روش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای، همه نمودها و جلوه‌های مثبت و منفی کهن‌الگوی آنیموس را در دیوان قائم‌مقامی استخراج و بسامد آنها به صورت نمودار بیان کند.

یافته‌ها: بر پایه یافته‌ها، در اشعار ژاله بسامد جنبه مثبت آنیموس در مقایسه با جنبه منفی، بالاتر است؛ به طوری که ۷۴٫۷۴ درصد یافته‌ها پیرامون نمود مثبت آنیموس است و ۲۵٫۲۶ درصد از یافته‌ها، نشان از جنبه‌های منفی آنیموس هستند. شکل‌گیری اولیه این کهن‌الگوها به هنگام حضور قائم‌مقامی در خانواده مثبت است؛ اما با ازدواج و شروع زندگی زناشویی وی، نمودهای منفی آنها آغاز می‌شود و پس از شکست در ازدواج و جدایی او از فرزند، به اوج خود می‌رسد.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۱۸

تاریخ داوری: ۱۳۹۹/۱۰/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۱۲

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

DOI:

10.30495/jzv.2021.24117.3144

واژه‌های کلیدی:

یونگ، کهن‌الگو، آنیموس، شعر معاصر، ژاله قائم‌مقامی.

* نویسنده مسئول: غلامرضا سالمیان

نشانی: دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

تلفن: 09183897546

پست الکترونیکی: salemian@razi.ac.ir

مقدمه

ادبیات با روان انسان‌ها پیوند ناگسستنی دارد؛ زیرا روان انسان شالوده و اساس آفرینش اثر ادبی است؛ از این رو برخی منتقدان با استفاده از این پیوند، نقد روان‌شناختی را به وجود آورده‌اند. آنها با استفاده از نظریه‌های ناخودآگاه شخصی فروید، ناخودآگاه جمعی و صور مثالی یونگ و عقدهٔ حقارت آدلر، برخی از آثار ادبی را در بوتۀ نقد روان‌شناختی قرار داده‌اند. یونگ با طرح اصطلاحاتی چون ناخودآگاه جمعی و کهن‌الگوها، تحولی در روان‌شناسی و بالطبع نقد روان‌شناسی به وجود آورد. ناخودآگاه جمعی میراثی است از زندگی نیاکان، حتی از دورانی که بشر در مراحل حیوانی می‌زیست و آرکی‌تایپ (صورت اساطیری یا کهن‌الگو) طرح کلی رفتارهای بشری است که خاستگاه آن همان ناخودآگاه جمعی است. صور مثالی در رؤیایها و توهمات و خیال‌پردازی و هنر و ادبیات خود را به ما نشان می‌دهد و به طور کلی بر زندگی انسان و مناسبات او نظارت دارد.

آنیمیا و آنیموس از کهن‌الگوهای مهمی‌اند که در مطالعات ادبی مورد توجه بوده‌اند (۱). یونگ و همکارانش از میان کهن‌الگوها به آنیمیا و آنیموس توجه دقیق‌تری داشتند و مقالات متعددی دربارهٔ این دو پدیدهٔ روان‌شناسی نگاشته‌اند. یونگ اعتقاد داشت که ضمیر انسان از دو بخش خودآگاه و ناخودآگاه تشکیل شده است؛ در ناخودآگاه انسان، مجموعه‌ای از کهن‌الگوها در حال فعالیت هستند که آنیمیا و آنیموس از مهم‌ترین آنها محسوب می‌شوند. «آنیمیا وجود زنانه در ناخودآگاه مردان است و بالعکس آنیموس وجود مردانه در ناخودآگاه زنان است. آنیمیا و آنیموس حد فاصل هوشیاری و ناهوشیاری واقع می‌گردند و بسته به وضعیت موجود، خود را نشان می‌دهند» (۲).

یونگ پیوسته مدافع این عقیده بود که سرنمون‌ها از تکرار تجربیات نیاکان بشری سرچشمه می‌گیرند. آنیمیا و آنیموس، گنجینه‌ای از تمام تجربیات اجدادی مردان و زنان است؛ پدیده‌ای است باستانی و حتی امروزه نیز تابع راه و رسم بشر ابتدایی است. آنیمیا و آنیموس بر رفتار انسان‌ها به صورت مثبت و منفی تأثیر دارند. آنیمیا، خواهان زندگی است؛ چه خوب و چه بد؛ چه زیبا و خوشایند چه زشت و پلید؛ در نتیجه، هم می‌تواند به صورت نماد فرشتهٔ نور درآید و هم به صورت مار بهشت، هم سیرن، پری دریایی، فرشتهٔ رحمت، دختر زیبا باشد و هم ماده‌دپوی فریبکار که مردان جوان را فریفتهٔ خود می‌کند و شیرۀ جانشان را می‌مکد. علاوه بر آن، آنیمیا به برخی از حیوانات نظیر ببر و مار و پرنده نیز کشش و التفات دارد. در مقابل ناآگاه زنان، یعنی آنیموس آنان، به کثرت و تعدد التفات دارد. آنیموس، خواهان چندهمسری و چند خدایی است و در هیأت جمعی از پدران و بزرگان ظاهر می‌شود که دور نشسته‌اند و احکام جزمی صادر می‌کنند. آنیموس، مردان خدای‌گونه و متعهد و متعصب را دوست دارد. این ویژگی‌ها برای درک فرافکنی آنیموس، واقعیت مهمی به حساب می‌آید (۳). آنیموس معمولاً عقایدی ابراز می‌کند که کم و بیش جمعی‌اند. اگر زن، زیبا باشد، این عقاید به گوش مرد طنینی گیرا و کودکانه دارد و او را وادار به اتخاذ روشی خیرخواهانه می‌کند؛ اما اگر مرد بخواهد که زن صلاحیت و شایستگی از خود نشان دهد، در آن صورت عقیدهٔ آنیموسی زن جان مرد را به لب خواهد رساند؛ زیرا این عقاید چیزی جز عقیده به خاطر عقیده نخواهد

بود؛ از سوی دیگر، آنیموس در حکم هستی زاینده نیز هست؛ به این معنا که سویۀ نرینهٔ زن، تخم‌های زاینده‌ای به بار می‌آورد که قدرت بارور کردن سویۀ مادینهٔ مرد را دارند (۴).

یونگ معتقد است که آنیمیا و آنیموس در چهار مرحله کشف می‌شوند. چهار مرحلهٔ انکشاف آنیموس عبارت است از: «نخست به صورت نیروی جسمانی ظاهر می‌شود؛ مثلاً در قالب یک ورزشکار. در مرحلهٔ بعد، دارای روحی مبتکر و قابل برنامه‌ریزی می‌شود. عنصر نرینه در مرحلهٔ سوم در قالب گفتار بروز می‌کند و به صورت استاد یا کشیش پدیدار می‌شود و سرانجام در چهارمین و والاترین مرحله با تجسم اندیشه نمودار می‌شود. در این مرحله، عنصر نرینه هم مانند عنصر مادینه نقش میانجی تجربهٔ مذهبی را ایفا می‌کند و به زندگی مفهومی تازه می‌بخشد (۴). گاهی یکی از این مراحل و گاهی همهٔ مراحل، به همراه اثرات مثبت و منفی آنیمیا و آنیموس در آثار ادبی خود را نشان می‌دهند. از آنجایی که ادبیات و هنر ابزاری برای بازنمایاندن تجربه‌های خاص و منحصر به فرد شاعران و نویسندگان بویژه شاعران زن است (۵) بررسی متون ادبی ظهور کهن‌الگوها و اثرات آن را به خوبی نشان می‌دهد.

شاعران زن ایرانی، هنرمندانه روحیات، نیازها و آرزوهای خود را در مجموعهٔ آثارشان منعکس کرده‌اند. شعر شاعران زن ایرانی، نمایانگر ظهور کهن‌الگوها و سیر تکامل آنهاست. کهن‌الگوی آنیمیا و آنیموس در حالت ناخودآگاه بر ذهن شاعر و نویسنده وارد می‌شود و مواد هنری و ادبی را به آنان الهام می‌کند. این تصاویر ذهنی، به صورت نمادهایی خاص، به شکل ناخودآگاه در اشعار و نوشته‌ها انعکاس می‌یابد (۶). دیوان ژاله قائم‌مقامی شاعر معاصر ادبیات فارسی، گنجینه‌ای از جلوه‌ها و نمودهای آنیموس است که به صورت ناخودآگاه در اشعار وی بازتاب یافته‌است.

عالم‌تاج قائم‌مقامی متخلص به «ژاله»، نوهٔ میرزا ابوالقاسم قائم‌مقام فراهانی در سال (۱۲۶۲ ش.م) به دنیا آمد. او زبان فارسی و عربی را در کودکی آموخت و در صرف و نحو و معانی و بیان و منطق و نقد شعر کسب دانش نمود. هنوز پانزده سال از عمرش نگذشته بود که به خاطر مشکلات مالی پدرش با علی‌مراد بختیاری - سرتیپ ارتش مظفرالدین شاه - ازدواج کرد، مردی که بیش از چهل سال از عمرش گذشته بود و دارای زن و فرزند بود. این ازدواج کوتاه حاصلش فرزند پسری به نام حسین پژمان بختیاری (شاعر، نویسنده، مصحح، مترجم) بود (۷).

قائم‌مقامی، شاعر درون خود و رنج‌ها و ناکامی‌های خود بود. او تنها به ذکر بیدادهای طبقهٔ زورگویان و دفاع از حقوق پایمال شدهٔ هم‌جنسان خویش اکتفا نموده است؛ در واقع، آنچه در بیشتر اشعار او به وضوح دیده می‌شود، عقب‌ماندگی زنان و آرزوی ترقی آنان است (۷). ژاله تنگناها و مباحث و مسائل حکمی و اخلاقی را مانند حکیمی روشن‌روان و معلمی نکته‌دان تجزیه و تحلیل می‌نماید؛ سایه‌روشن‌های حیات اجتماعی را با خامه‌ای موشکاف از هم می‌شکافد و زوایای تاریک و مجهول روان آدمی بویژه زنان را کنجکاوانه کشف و تشریح می‌کند (۷). بسامد بالای این‌گونه مسائل، از اشعار قائم‌مقامی گنجینه‌ای ساخته که می‌توان آن‌ها را از دیدگاه‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، فرهنگ و ... بررسی کرد و به نتایج قابل توجهی رسید.

زبانبار و تاریک. در اشعار قائم‌مقامی بسامد جنبه مثبت آنیموس در مقایسه با جنبه منفی، بالاتر است؛ به طوری که ۷۴.۷۴٪ یافته‌ها پیرامون نمود مثبت آنیموس است و ۲۵.۲۶٪ از یافته‌ها، نشان از جنبه‌های منفی آنیموس هستند.

جلوه‌های مثبت آنیموس

در صورتی که به نمایه‌ها و تراوش‌های برآمده از آنیموس ناخودآگاه، امکان بروز در خودآگاه داده شود و به خواست‌های آن توجه شود، این نمایه‌ها در نمودهای سودمند وارد خودآگاه می‌شوند و انکشاف می‌یابند (۱۲). مهم‌ترین نمودهای مثبت آنیموس در اشعار قائم‌مقامی به ترتیب بسامد عبارتند از: توصیف معشوق با ۲۲.۹۷ درصد، عفاف و پاکدامنی با ۲۱.۶۲ درصد، اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی با ۲۰.۲۷ درصد. در نمودار ۱ درصد بسامد هر یک از مؤلفه‌های آنیموسی شعر قائم‌مقامی آمده است.

توصیف معشوق

آنیموس در نخستین برخوردش پس از حمل بر پدر و برادر، به صورت معشوق به نمود درمی‌آید (۱۳). توصیف معشوق نخستین مرحله از جلوه آنیموس است که در اشعار قائم‌مقامی با ۲۲.۹۷ درصد بیشترین بسامد را دارد. این مؤلفه بیشتر به صورت توجه به ویژگی‌های اخلاقی و ظاهری معشوق جلوه یافته است؛ در واقع آن ویژگی‌هایی که شاعر در مردان روزگار خود بویژه شوهر، پدر و برادرش ندیده است، به صورت آنیموس در اشعارش بازتاب می‌یابند:

نقش مردی را علاماتی است پیدا و نهان
وانکه را اینها نباشد هر که باشد بی‌فر است
روح روشن، خوی خوش، دست قوی، طبع کریم
هر که دارد گرچه مملوک است بر زن سرور است
پر فتوت، با محبت، پاکدامن، پاکدل
خوش‌روش با دوستان، صافی‌درون با همسر است
عزت نفسش عیان و ریش جودش نهان
با شهامت، با شرف، خوشنام و والاگوهر است
آن که زن را نیز موجودی چو خود داند از آنک
در اجم شیر است شیر، ار ماده باشد ور نر است (۷).

قائم‌مقامی در شعر «شوهر نامحرم»، بعد از توصیف شوهر خود و آوردن ویژگی‌های منفی او که می‌تواند ویژگی‌های تمام مردان آن دوران باشد، ویژگی‌های معشوق مناسب را در ابیات فوق این گونه بیان می‌کند، معشوق باید ویژگی‌هایی چون اخلاق نیکو، طبع کریم، پاکدامن و پاکدل، با شرف، خوشنام، با عزت و ... باشد. این گونه شوهرها اگرچه در دیدگاه اول مملوک به نظر می‌رسند؛ اما در واقع بر زن خود سرور هستند. در چشم زن اگر نه هوسباز و یاهوپوست مرد آن بود که جوهر مردانگی دروست همت بلند و عقل به سامان و تن درست در خانه، مرد کامل و در اجتماع، دوست (۷).

قائم‌مقامی بار دیگر در شعر «شوهر شایسته»، ویژگی‌های مثبت شوهر شایسته (معشوق) را آورده است. او معتقد است که زن اگر هوس‌باز

مقالات و پژوهش‌های بسیاری با موضوع و رویکرد اسطوره و کهن‌الگو و ارتباط آن با متون ادبی نگارش یافته است. تمرکز این پژوهش‌ها بیشتر بر آثار شاعران و نویسندگان مرد بوده و نسبت به آثار زنان توجه کمتری شده است. مهم‌ترین و نزدیک‌ترین پژوهش‌هایی که در زمینه ادبیات زنان با رویکرد کهن‌الگوها انجام شده عبارتند از: سیف و همکاران (۲) که در پژوهشی چپستی و چگونگی ظهور کهن‌الگوی آنیما و آنیموس را در شعر طاهره صفارزاده بررسی و تحلیل نموده‌اند؛ کمالی و توحیدی‌فر (۸) در پژوهشی صور مثالی آنیموس را در رمان سووشون سیمین دانشور بررسی و تحلیل کرده‌اند؛ صرفی و همکاران (۶) در مقاله‌ای جلوه‌های آنیموس در اشعار فروغ فرخزاد، سیمین بهبهانی و طاهره صفارزاده را بررسی کرده‌اند؛ پولادی و همکاران (۹) در مقاله‌ای به صورت تطبیقی کهن‌الگوی آنیما و آنیموس را در اشعار سیمین بهبهانی و غاده‌السمان بررسی و تحلیل کرده‌اند؛ و ... بر اساس بررسی‌های انجام شده هیچ پژوهشی درباره آنیموس و کارکرد آن در اشعار ژاله قائم‌مقامی صورت نگرفته است و پژوهش حاضر نخستین گام در این زمینه شمرده می‌شود.

روش پژوهش و جامعه آماری

این پژوهش بنیادی، با هدف راهیابی به لایه‌های پنهان اندیشه‌های ژاله قائم‌مقامی با استفاده از نقد روانشناختی و بهره‌گیری از تفکرات یونگ انجام شده است؛ بدین منظور همه نمودها و جلوه‌های مثبت و منفی کهن‌الگوی آنیموس در دیوان قائم‌مقامی استخراج و بسامد آنها به صورت نمودار بیان شده است؛ سپس به ترتیب بسامد هر مؤلفه تجزیه و تحلیل شده و برای آن نمونه‌هایی از اشعار قائم‌مقامی نقل شده است. جامعه آماری این پژوهش، دیوان ژاله قائم‌مقامی منتشرشده توسط انتشارات «ما» در سال ۱۳۷۴ است. این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای انجام شده است.

پرسش‌های پژوهش

بسامد جلوه‌های مختلف کهن‌الگوی آنیموس در دیوان قائم‌مقامی به چه میزان است؟ کدام جلوه‌ها و نمادهای مثبت و منفی کهن‌الگوی آنیموس در دیوان قائم‌مقامی به کار رفته است؟

بحث و نتیجه‌گیری

جلوه‌های آنیموس در اشعار قائم‌مقامی

جانسون معتقد است زمانی زن به زنانگی خود دست می‌یابد که بخش مردانه خود را زندگی کرده باشد و با حفظ هدایای بخش مردانه (آنیموس) به لایه‌های عمیق‌تر وجود خود برود و زنانگی واقعی خود را کشف کند. هدایای آنیموس برای زن عبارتند از: استقلال و حاکمیت بر خود، توانایی جهت‌یابی در زندگی، توانایی هدف‌گذاری و تمرکز بر هدف و رسیدن به هدف، حق تعیین سرنوشت خود و شکل و ساختار مستحکم و مناسب بخشیدن به امیال و افکار خود و ... (۱۰). کهن‌الگوی آنیموس خاصیت دوسوگرایانه یا دوقطبی دارد (۱۱)؛ بنابراین، هم بر جنبه‌های سودمند و روشن دلالت دارد و هم بر جنبه‌های

نباشد، بهترین شوهر و معشوق برای او کسی است که دارای همت بلند، عقل سالم و تن درست باشد. این‌گونه مردها در خانه مثل انسانی کامل با همسرشان رفتار می‌کنند و در اجتماع مانند یک دوست در کنار آنها هستند. در ابیات زیر که ادامه همین شعر است، مرد مناسب را کسی می‌داند که با وجود کنترل کردن زن و فرزند خود، بر آنها ستم و تندخویی نمی‌کند. در واقع، قائم‌مقامی مردی را به لباس و مقام نمی‌داند، بلکه مرد مناسب کسی است که به دنبال شرافت و نام نیکو باشد:

مرد آن بود که بر زن و فرزند حاکم است
اما نه تندگو نه ستمگر نه زشت‌خوست
مردی به لطف جامه و طرف کلاه نیست
آن را به مرد خوان که شرف خواه و نام‌جوست (۷).

... دیدار مرگ خوشترم آید که شوهری
گلرنگ و زردموی و تنک‌صوت و نرم‌پوست (۷).

قائم‌مقامی، در شعر «شوهر شایسته» بعد از توصیف معشوق (مرد کامل) و آوردن ویژگی‌های مثبت او، از برخی از معشوق‌ها هم ابراز بی‌علاقگی می‌کند که با ویژگی‌هایی چون گلرنگ، زردموی، تنک‌صوت و نرم‌پوست و ... توصیف شده‌اند.

آنیموس و معشوق ناشناس یا آرمانی

معشوق ناشناس و مجهول نمودی از آنیموس است که معادل بیرونی برای آن وجود ندارد. عشق نسبت به معشوق ناشناس و مجهول، همواره در روان زنان وجود دارد. «زن از این واقعیت انکارناپذیر آگاه است که او به بالاترین و بهترین چیز در خود دست نمی‌یابد، مگر در حالت عشق و این آگاهی، وی را به این شناخت سوق می‌دهد که عشق ورای قانون است. ولی در آنجا حرمت علیه وی قد علم می‌کند؛ چیزی که عشق زن خواهان آن است، مرد کامل است» (۱۴). قائم‌مقامی گاهی در اشعارش از معشوقی ناشناس و مجهول سخن می‌گوید؛ این معشوق ناشناس انسان کاملی است که شاعر همواره منتظر رسیدن اوست و در شعرش با عناوینی چون معشوق ناشناخته، دلبر موهوم و ... بازتاب می‌یابد. این مؤلفه با ۷ درصد بسامد بسیار کمی دارد.

مایه عشقی شرار‌انگیز در دل هست لیک
خنده می‌گیرد مرا کاین عشق را معشوق کیست (۷).
قائم‌مقامی در شعر «عشق»، بعد از اینکه عشق و محبت خود را توصیف کرده و از بخت بد خود شکایت کرده است از عشق و محبتی که در وجود اوست و معشوقی ندارد، سخن گفته است. گویا شاعر هنوز نتوانسته است معشوقی لایق عشق خود یابد.

معشوق ناشناخته را ای صبا بگوی
دل می‌کشد به سوی تو یعنی به سوی عشق (۷).

قائم‌مقامی در بیت بالا از شعر «آرزوی عشق»، از معشوقی ناشناخته سخن گفته است. این شعر گویا در ایام میانسالی شاعر سروده شده است؛ چون در ابتدای آن از ایام جوانی و عمر گذشته یاد کرده است. او می‌گوید: از عشق فقط آرزوی آن را به دست آورده است، پس از باد صبا می‌خواهد که برای معشوق ناشناخته‌اش پیامی از عشق و محبت

او ببرد. معشوق ناشناخته و خیالی در این بیت می‌تواند نمودی از آنیموس شاعر باشد که به صورت ناشناخته و مبهم بازتاب یافته است. ای دلبر موهوم بی‌کز غم تو سیماب‌صفت دل به برم می‌لرزد هر سو گذرد نگاه اشک‌آلودم تصویری تو در چشم ترم می‌لرزد نقش تو ز پشت دود سیگار امشب می‌رقصد و در برابرم می‌لرزد (۷).

قائم‌مقامی در شعر «غزل» هم از معشوق ناشناخته و موهوم سخن گفته است. معشوقی که همواره منتظر رسیدن آن بوده است و ظاهراً هرگز به آن نرسیده است. معشوق ناشناخته، موهوم، خیالی نمودی از آنیموس شاعر است که در برخی از اشعارش بازتاب یافته است.

قائم‌مقامی در شعر «عشق ناممکن» از عشق به آشنادلی سخن می‌گوید که هرگز تحقق نخواهد پذیرفت؛ زیرا این اشعار توصیف آنیموس شاعر است؛ آنیموسی که در پایان همین شعر، شاعر آن را موهوم و خیالی توصیف می‌کند:

در شهر عشق، عشق مجرد به کوی دوست
مستانه با ترانه و جام و سبو روم
آشفته‌وار در پی عشق آشنادلی
آن دل که نیست شیفته رنگ و بو روم ...
دل طالب است و طالب موهوم مطلق است
گم گشته من که در پی گمگشته او روم
موهوم مطلق است تمنای خام من
جز باده خیال نبینی به جام من (۷).

ژاله در اشعارش، بارها از عشق و احساسی پاک و مقدس سخن گفته است که هرگز معشوقی لایق و شایسته آن نیافته است و سرانجام عاشق عشق خود شده است؛ در واقع می‌توان گفت که شاعر، عاشق آنیموس خود شده است:

دل پر عشق و بی‌معشوق
در من است ای غم‌آشنا که منم
دل پر ز شوق باختن است
لیک دلبر نیافتم چه کنم؟
گر حدیثی خلاصه خواهی خواست
عاشق آرزوی خویشتم (۷).

آنیموس و عفاف و خویشتن‌داری

شرافتمندی و عفت در کنار شجاعت و سخنوری از ویژگی‌های مثبت آنیموس است که در روح زن نمود می‌یابد (۱۵). قائم‌مقامی در اشعارش همواره بر عفت و شرف خود تأکید دارد و به همه هم‌نوعان خود نیز توصیه می‌کند که پاکدامن باشند و قدر عصمت و عفت خود را بدانند. این مؤلفه با ۲۱۶۲ درصد دومین نمود پر بسامد شعر قائم‌مقامی است که هم می‌تواند نشان از ارزش و اهمیت آن نزد شاعر باشد و هم می‌تواند نشانی از وضعیت نابسامان این موضوع در روزگار شاعر باشد:

آنیموس و شجاعت

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های مثبت آنیموس، شجاعت و بی‌پروایی است (۱۵). این خصیصه در زندگی زنان به شکل مردی شجاع و نیرومند خود را آشکار می‌کند؛ یعنی زنان در برهه‌هایی از زندگی خود، ویژگی‌هایی که معمولاً مختص مردان است را نشان می‌دهند. شجاعت و بی‌پروایی که از ویژگی‌های مردانه است در برخی از اشعار قائم‌مقامی بازتاب یافته است. این مؤلفه با ۸.۱۰ درصد از مؤلفه‌های با بسامد پایین نمود آنیموس است:

عاشقم وز کسیم پروا نیست
دیده بگشا که پرده برفکنم (۷).

قائم‌مقامی در شعر «اعتراف»، با شجاعت و بی‌پروایی از عشق و عاشق شدن سخن می‌گوید. این در حالی است که در دوران او، ازدواج دختر با صلاح‌دید پدر و مادر و بدون اطلاع و نظرخواهی از او انجام می‌شد؛ همان‌گونه که برای خود او نیز اتفاق افتاده بود. در واقع، این شجاعت و بی‌پروایی شورش در مقابل بعضی آداب و رسوم خانوادگی حاکم بر روزگارش بوده است. ژاله تا جایی پیش می‌رود که با شجاعت و بی‌پروایی حاضر است برای رسیدن به عشق از نام و نشان خود و تمام آداب و رسوم حاکم بر جامعه عبور کند:

پا بر سر تعیین و نام و نشان نهم
در جستجوی عشق و جنون کو به کوروم (۷).

تا نپندارند زن را لعبتی بی‌دست و پای
پشت دستی بر دهان مرد بازیگر زخم (۷).

پنجه اندر پنجه مردان شیرافکن زخم
از گری چون سر برآرد همت والای من
باکی از طوفان ندارم ساحل از من دور نیست
تا نگویی گور توست این سهمگین دریای من (۷).

اشعار ذکر شده دفاع قائم‌مقامی از هم‌نوعان خود در مقابل ظلم و ستم مردان است، او با شجاعت و بی‌پروایی با مردانی که زن را بازیچه قرار می‌دهند، مبارزه می‌کند و پنجه در پنجه آن‌ها می‌زند تا نگاه مردان را نسبت به جنس زن تغییر دهد و در این راه از هیچ خطر و طوفانی باک ندارد. حتی وقتی آسمان (نماد آنیموس) با شاعر سر ناسازگاری پیدا می‌کند، شاعر مشتکی نیز حواله او می‌کند:

آسمان گر نغمه ناسازگاری ساز کرد
مشت سنگین بر دهان آن سیه اختر زخم (۷).

آنیموس و سخنوری

آنیموس در سومین مرحله به صورت کشیش یا استادی که با سخن خود نفوذی چشمگیر دارد، نمایان می‌گردد (۴). این مرحله همان آنیموس تکامل‌یافته درون زن است که به محض نیاز حاضر می‌شود؛ سخنوری می‌کند و قاطعانه خود را بیان می‌کند. هر چند شرایط اجتماعی اجازه سخنوری و ابراز وجود به قائم‌مقامی نداده است؛ اما او سخنانش را برای آیندگان به صورت مکتوب به جا گذاشته است. این مؤلفه با ۹.۴۵ درصد چهارمین مؤلفه‌های با بسامد شعر قائم‌مقامی است:

تاج عفت سرگران کرده بر مردم ندانی
کز گرانباری است باری کشتی ار در گل نشیند
عفت از دل چون برآید در دهان غوغا نماید
از دهانش دور کن تا بازت اندر دل نشیند
عصمتی کز ترس برخیزد سرافرازی ندارد
بی‌بی از بی‌چادری البته در منزل نشیند
منت ایزد را که توفیق عفت داد و پاکی
ناسپاس آن کز عنایات خدا غافل نشیند (۷).

قائم‌مقامی در اشعارش همواره بر پاکدامنی و عفت زنان و دختران تأکید داشته است، حتی شعری به نام «دعوی عفت» سروده تا اهمیت آن را نشان دهد. او در این شعر، با تشبیهات و استعارات زیبا ارزش و اهمیت عفت و پاکدامنی را گوشزد کرده است. قائم‌مقامی معتقد است که پاکدامنی باید از وجود انسان برخیزد نه این که به زور و اجبار باشد. توصیه به پاکدامنی و عفت و رعایت آن توسط خود شاعر می‌تواند نمودی از فرافکنی آنیموس باشد.

منت ایزد را که با روحی چو گل
می‌روم در خاک و پاکم دامن است (۷).

قائم‌مقامی در شعر «تصویری در قاب طلایی»، پس از ستایش زیبایی و جمال خود، از زیبایی‌های باطنی خود نیز سخن به میان می‌آورد و از نور ایمانی سخن می‌گوید که عامل پاکی و پاکدامنی او در این دنیا بوده است:

سینه‌ام نوری ز ایمان داده بر خورشید چرخ
دامنم آبی ز پاکی بر رخ گوهر زده
نامه تقوای من در دست وجدان من است
مهر بر این نامه دست خالق اکبر زده (۷).

قائم‌مقامی معتقد است که تاج عفت و پاکدامنی موجب شکوه و عظمت انسان می‌شود و انسان‌ها باید قدر عنایت خداوند را بدانند. در پایان نیز خدایش را برای توفیق پاکدامنی شکرگزاری می‌کند و خرسند است که چون گل پاکدامن از دنیا خواهد رفت که باز نمودی از فرافکنی آنیموس است. در ابیات زیر نیز به هم‌نوعان خود بویژه دختران توصیه می‌کند که قدر عفت و پاکدامنی خود را بدانند و با عزت و آزاد زندگی کنند. در واقع، او به دنبال برابری و حقوق زنان است؛ اما برابری و حقوقی که پاکدامنی زنان و دختران را لکه‌دار نکند و همراه با سربلندی و عزت باشد:

نور چشم‌ها، دختر، آینده اندر دست توست
قدر نعمت را بدان ای گوهر یکتای من
پاکدامان باش و آزادی به جز عزت مخواه
راه تاریکان مرو ای زهره زهرای من (۷).

قائم‌مقامی پاکدامنی عفتی را که مبتنی بر زور و ترس باشد، بی‌ارزش می‌داند و معتقد است که عفت و پاکدامنی وظیفه هر زنی است و باید از دل سرچشمه بگیرد؛ نه در ظاهر و زبان اشخاص جاری شود:

عصمتی کز ترس برخیزد سرافرازی ندارد
بی‌بی از بی‌چادری البته در منزل نشیند (۷).

قائم‌مقامی در شعر «عشق و احسان»، پیشنهاد می‌کند اگر انسان عشق و امیدی در زندگی ندارد می‌تواند به فکر تهیدستان و یتیمان باشد و انسانیت و عدالت را در جامعه گسترش دهد، این تجسم اندیشه و مفهوم تازه زندگی است. در ابیات زیر از شعر «اشتم»، نیز شاعر به انسانیت، عدالت و دوری از جور و ستم دعوت می‌کند:

مردمی بنما نه مردی عدل و دین بنما نه جور
تا سرپا کینه را قفل صفا بر در زخم
مرد کردارم من اما دعوی مردیم نیست
گام در این تنگ میدان ناکسم من گر زخم (۷).

آنیموس و تلاش برای استقلال

تلاش برای کسب استقلال و حاکمیت بر خود و حق تعیین سرنوشت یکی از هدایای آنیموس به زنان است (۱۰). در اشعار قائم‌مقامی بر ورود زنان به عرصه‌های اجتماعی و تلاش برای دستیابی به حقوق انسانی، دستیابی به کار و شغل به عنوان یکی از پایه‌های استقلال زنان و برابری آن‌ها با مردان تأکید شده است. در ابیات زیر از شعر «پیام به زنان آینده» شاعر مصرانه زنان و دختران آینده را به تلاش و کوشش دعوت می‌کند تا استقلال و سرنوشت خود را به دست گیرند و ثابت کنند که تفاوتی میان زنان و مردان در اجتماع وجود ندارد:

دست و پای، همتی، شوری، قیامی، کوششی
شهر هستی جان من جز عرصه ناورد نیست
آخر ای زن جنبشی کن تا ببیند عالمی
کانچه ما را هست هم زن بیشتر در مرد نیست (۷).

قائم‌مقامی معتقد است تنها راه استقلال زنان در جامعه، رهایی از قید مالی مردان است. پس تا زمانی که زنان گوشه‌گیر و خانه‌نشین هستند، باید از مردان اطاعت کنند؛ بنابراین اولین قدم استقلال زنان، تلاش برای کسب درآمد و به دست آوردن شغل است:

از شاهی و وزارت و سرداری سپاه
بگذر که یک ضعیفه مُدیر، دیر نیست
تا ما، ضعیف و نان‌خور مردیم و گوشه‌جوی
راهی به جز اطاعت مرد قدیر نیست (۷).

ژاله در شعر «آرزوی متزلزل»، بار دیگر بر تلاش و کوشش زنان برای رسیدن به حقوق پایمال شده خود، تأکید می‌کند و همدلی و تلاش را تنها راه رسیدن به این توفیق می‌داند:

یا پی أخذ حق رفته ز دست
دستی از آستین بر آرندی
یا چو مردان درین سرای غرور
خویشتن را کسی شمارندی
کفش توفیق پیش پا باشد
گر زنان پشت هم بدارندی (۷).

اندیشه‌ها سیاسی و اجتماعی نمودی از آنیموس

من ز دنیا رفته‌ام ای نازنین آیندگان
رفتگان را جز کتاب و گفته راه‌آورد نیست
وانچه باقی ماند از مجموعه اشعار من
برگ خشکی هست بر شاخ سخن، گر ورد نیست (۷).

با توجه به ابیات ذکر شده، قائم‌مقامی در شعر «پیام به زنان آینده»، کتاب و گفته‌هایش را تنها راه‌آوردی می‌داند که می‌تواند برای آیندگان به جا بگذارد؛ زیرا شرایط اجتماعی، اجازه سخنوری و شاعری به زنان روزگار او را نمی‌داده است. در ابیات زیر نیز هرگاه شاعر ظلم و ستم مردان بر خود و هم‌نوعان خود را مشاهده کرده، با شمشیر قلم به مبارزه با آن‌ها پرداخته است و حتی مردان صاحب دانش و علم را به مناظره علمی دعوت کرده است که می‌تواند نشانه‌هایی از جلوه سخنوری آنیموس درون شاعر باشد:

گر ترا شمشیر در دست است و بازو آهنین
من به نوک خامه پهلوی با پرنده‌آورد زخم (۷).
پر کند ای مرد آخر گوش سنگین تو را
منطق گویای من شعر بلندآوای من (۷).
مردی ار در فره علم است این میدان و گوی
دانشی مردا بیا تا خامه بر دفتر زخم (۷).

قائم‌مقامی در شعر «فقاوت کودکان»، علم و دانش خود را به رخ می‌کشد و از علوم گوناگونی که در زمان کودکی و جوانی کسب کرده است، سخن می‌گوید:

آموختم به کوشش و اندوختم به جهد
بس دانشا که بر شجرش برگ و بر نبود
در پارسی ادیب و به تازی ادب‌شناس
گشتم که جز گزینش علمم به سر نبود
در نقد شعر و منطق و در حکمت و نجوم
وز گونه‌گونه دانش کم زان گذر نبود (۷).

آنیموس و انسانیت

آنیموس در چهارمین و والاترین مرحله با تجسم اندیشه نمودار می‌شود. در این مرحله، عنصر نرینه هم مانند عنصر مادینه نقش میانجی تجربه مذهبی را ایفا می‌کند و به زندگی مفهومی تازه می‌بخشد (۴)؛ یعنی زنان در پی امور خیر، احسان و بخشش و به طور کلی جامعه آرمانی هستند. معمولاً در این مرحله زنان دیگر به دنبال امیال و آرزوهای شخصی خود نیستند و بیشتر به مشکلات جمعی و جامعه توجه دارند و به‌ویژه در پی حل مشکلات هم‌نوعان خود هستند. این مرحله در اشعار قائم‌مقامی به شکل توجه به انسانیت و خدمت به خلق بروز یافته است:

گر ترا عشق و امید عشق نیست
می‌توان باری به احسان زیستن
فکر بیمار تهی‌کف داشتن
بهر تیمار یتیمان زیستن
دیده بر ناکامی سختی بران
بستن و آنگه تن آسان زیستن
در خور انسان و انسان خوی نیست
گر بخوای آدمی‌سان زیستن (۷).

قزنها بوده جنس زن مقهور قزنها جنس زن مظفر باد (۷).

قائم‌مقامی نسبت به موضوع «حق طلاق» و «حضانة فرزند» نیز در اشعارش به شدت انتقاد کرده است و این قوانین را ظلم و ستم در حق زنان دانسته‌است:

خود طلاق ما به دست تست، اما آن طلاق
گر ز دین داری خبر؟ مردود ذات کبریاست (۷).
شوی و زن از هم جدا گشتند و طفلی بی‌گناه
ماند بی‌کس تر ز من واحسترتا ای آینه (۷).

جلوهای منفی آنیموس

در صورتی که به تراوش‌ها و نمایه‌های برآمده از آنیموس ناخودآگاه، اجازه بروز در خودآگاه داده نشود و فرد تحت تأثیر زیانبار پدر قرار گیرد، کهن‌الگوی آنیموس به صورت زیانبار به نمود در خواهد آمد (۱۲). در اشعار قائم‌مقامی این جنبه آنیموس، نسبت به جنبه مثبت آن، به مراتب بسامد پایین‌تری دارد، به گونه‌ای که حدود ۲۵.۲۶ درصد از یافته‌ها بیانگر جنبه منفی آنیموس هستند که به ترتیب بسامد، خشم و پرخاشگری با ۵۲ درصد، کینه‌توزی با ۲۴ درصد، یأس و ناامیدی ۱۶ درصد، فریبکاری و فتنه‌انگیزی با ۸ درصد بازتاب یافته‌اند. در ادامه با ذکر نمونه‌هایی به بررسی و تحلیل این جنبه‌ها پرداخته شده است.

آنیموس و کینه‌توزی و دسیسه‌گری

کینه‌توزی و دسیسه‌گری از خصلت‌های منفی آنیموس است که در وجود زن بروز پیدا می‌کند. این حالت زمانی که زن در شرایط بد روحی قرار گیرد ممکن است خود را نشان دهد. این همان مرحله‌ای است که یونگ می‌گوید: در زنان «حسابگری، کینه‌توزی و دسیسه‌بازی رشد می‌کند و از نظر روانی به جایی می‌رسند که ممکن است حتی آرزوی مرگ دیگران را هم بکنند» (۴). قائم‌مقامی بعد از آن که در زندگی زناشویی تحت فشار شدید قرار گرفت، از پدر و مادرش گله و شکایت کرده است و نسبت به آنها ابراز بی‌علاقگی می‌کند. مانند بیت زیر از شعر «چه می‌شد؟»:

دل‌م دریای خون است ار نه در دامن تنهائی
شکایت از پدر یا ناله از مادر نمی‌کردم (۷).

ازدواج ناموفق، فشار زندگی، جدایی از فرزند و ... باعث شده دل شاعر دریای خون شود و با بغض و کینه درباره پدر و مادرش که بانی این اتفاقات هستند، سخن بگوید. او شوهرش را هم بی‌نصیب نگذاشته و با این که جهیزیه و مهرش را به او می‌بخشد ولی برای او آرزوی مرگ می‌کند، این، خطرناک‌ترین بخش آنیموس منفی در روان زنان است. مانند بیت زیر از شعر «ناسزاگویی»:

بحل است از جهیز و مهر، اما
مرگ او را ازو طلب دارم (۷).

قائم‌مقامی از شدت خشم و کینه‌ای که نسبت به مردان دارد، در برخی از اشعارش، همنوعانش را به مقابله به مثل و جبران ستم مردان بر زنان تشویق می‌کند که نشان از نمود منفی آنیموس اوست. او از زنان انتظار

عنصر نرینه در پیشرفته‌ترین شکل خود، زن را به تحولات روحی دوران خود پیوند می‌دهد و حتی سبب می‌شود بیش از مردان انگاره‌های خلّاق را پذیرا شود (۱۶). این ویژگی آنیموس «نمایانگر جنبه‌های متفکر و منطقی روان زنان است. این خصلت‌ها می‌تواند زن را به سوی دانش و کسب معنای واقعی رهنمون سازد» (۱۷). قائم‌مقامی نسبت به مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوران خود، بویژه مسائلی مربوط به زنان و واکنش نشان داده است. او با ازدواج‌های سنتی و سنت‌های حاکم بر روابط زناشویی مخالفت می‌کند و در اشعارش ملاک‌ها و معیارهای ازدواج، سن ازدواج و روابط زن و شوهر، آزادی زنان و ... را به عنوان موضوعات مهم مطرح می‌کند:

نوحه بادا نغمه‌ام گر جز نوای مهر زن
پرده‌ای دیگر سراپم یا رهی دیگر زخم (۷).

قائم‌مقامی شعرش را در خدمت به زنان و مسائل اجتماعی آن‌ها قرار داده و بارها به این مسأله در شعرش - مانند بیت بالا - اشاره کرده است. یکی از مسائل مهم اجتماعی زنان در دوران شاعر، ازدواج دختران و آداب و رسوم حاکم بر این مسأله بود. شاعر بارها - مانند ابیات زیر - با ازدواج بدون رضایت دختر و در سنین پایین مخالفت کرده و معتقد است که ازدواج بی‌رضایت نوعی خرید است؛ زیرا دختران برای ازدواج باید هم از لحاظ جسمی و هم از لحاظ عقلی به بلوغ رسیده باشند:

آنکه زن را بی‌رضای او به زور و زره خرید
هست نامحرم به معنی او به صورت شوهر است (۷).

شرط تزویج او بود نه سالگی در دین ما
هم بلوغ جسمی و عقلی دو شرط دیگر است
در دگرجا دختر نه ساله، گر بالغ شود
جان خواهر، جای آن سودا نه در این کشور است (۷).

اجتماعی هست و نیروئی زنان را در فرنگ
در دیار ما هم از زن جمع گردد، فرد نیست (۷).

قائم‌مقامی معتقد است تنها راه‌هایی زنان از وضعیت اسفناک در جامعه ایران، اتحاد و همدلی آن‌هاست. بدین منظور باید مانند زنان غرب صاحب تشکیلات مدنی و اجتماعی شوند تا قدرت دفاع از حق و حقوق خود را پیدا کنند. او همچنین به آزادی و برابری زن و مرد و خروج زن از سیطره مرد هم پرداخته و معتقد است که نسیم آزادی از اروپا به مشرق‌زمین خواهد رسید و دختران آینده ایران از آزادی بهره‌مند خواهند شد:

دختر فردای ایران، دختر امروز نیست
گر بخواهی ورنه، برگیرند بند از پای من
آخر این بازیچه زن، بر مسند مردان زند
تکیه، وز صهبای عشرت پر شود مینای من (۷).

زن برون آید از اسارت مرد
و فراتر نشد، برابر باد
من نگویم که همچو ما آن مرد
خار در پای و خاک بر سر باد

دارد زندگی را به جهنمی برای مردان تبدیل کند. مانند ابیات زیر از شعر «شوخی جدی»:

پشت ناکس شوهران را بی‌دریغ
زیر بار زندگانی خم کنید
هستی او را به پشت سنگ نهید
خانه‌اش را خانه ماتم کنید
تا شود دیوانه از تیمار عشق
بهر او آدم گیا را دم کنید
خاک گورستان و آب مرده را
با غذای آن بد آئین ضم کنید (۷).

آنیموس و فریبکاری

یونگ معتقد است که زن باید بت «وجاهت ملی» (respectabilite) را در خود بشکند. در واقع، نباید نقابی آرمانی و مثالی بر چهره بندد و خلاصه کلام، حيله‌گر و فریبکار باشد. (۱۸)؛ زیرا یکی از ویژگی‌های منفی آنیموس فریبکاری و نیرنگ‌بازی است. قائم‌مقامی در تعدادی از ابیاتش (۸ درصد)، نیرنگ و فریب را تنها سلاح و سرمایه زنان روزگارش توصیف کرده است. در واقع، هنگامی که جامعه اجازه حضور و فعالیت به زنان نمی‌دهد و آن‌ها باز یچه امیال مردان می‌شوند، مکر و حيله و استفاده از حربه زیبایی تنها ابزار برای رسیدن به امیال و آرزوهایشان است، هر چند این سلاح نیز در بسیاری از موارد قابل اتکاء نیست. مانند ابیات زیر از شعر «عشق» و «حسود»:

کیست زن؟ باز یچه امیال بی‌پروای مرد
لاجرم سرمایه‌اش جز حسن و جز نیرنگ نیست (۷).
نیرنگ و رنگ و جنبل و جادو سلاح ماست
لیک آن سلاح نیز چنان قلعه‌گیر نیست (۷).

قائم‌مقامی در شعر «زن بیوه»، بعد از تشریح مصائب و گرفتاری‌های زنان بیوه و تفکرات و اندیشه‌هایی که در جامعه درباره آنان وجود دارد به زندگی خود در دوران بیوه بودن می‌پردازد و می‌گوید برخی از زنان بیوه با مکر و فریب کاری مردان هوس‌باز را به سوی خود جذب می‌کنند در حالی که خود را سیاه‌بختی می‌دانند که فاقد مکر و حيله و فریب کاری است:

رهزنی، روی و ریا خواهد، توداری و مکر
وین سیه روز نه روئی و نه توئی دارد (۷).

آنیموس و خشم و پرخاشگری

خشم و پرخاشگری قائم‌مقامی پس از جدایی از همسرش به اشکال گوناگون بروز پیدا می‌کند. گاه با یاد شکوه و جلال اجدادی و حسرت بر ایام حال؛ گاه با نفرین و بدگویی از شوهر و گاه با شکوه و شکایت از پدر و برادر؛ در واقع، قائم‌مقامی «با برخورد های خسونت‌بار اعتقادات خود را بیان می‌کند و به آسانی روان مردانه خود را برملا می‌سازد» (۴). احساسات و طبع زنانه مانع نشده که عنصر نرینه به‌گونه‌ای تند و نامالایم در اشعار او بروز نکند. خشم و پرخاشگری با ۵۲ درصد

بیشترین بسامد را در میان جنبه‌های منفی آنیموس شعر ژاله دارد. برای نمونه در شعر «فضاوت کودکانه»، خشم و پرخاشگری قائم‌مقامی به صورت هجو و بدگویی در شعرش بازتاب می‌یابد. او از رفتار نابخردانه پدر و مادرش در قبال ازدواج دخترشان گله و شکایت می‌کند و آن‌ها را بی‌عقل می‌خواند:

گاهم ز مادرست شکایت گه از پدر
کان هر دو را ز عقل نصیبی مگر نبود (۷).

مادرم رفت و پدر بگذشت و شوهر نیز مرد
یک برادر ماند، وین بگذار تا، ای آینه
گویمت کو نیز در دنیای بنگ است و شراب
نی ز من فارغ، که از ارض و سما، ای آینه (۷).

قائم‌مقامی از برملا کردن بی‌بند و باری برادرش نیز ابایی ندارد. او در شعر «درد و دل با آینه» که بسیاری از رنج و ملامت زندگی‌اش را بیان کرده است، بی‌پرده از اعتیاد برادرش نیز سخن گفته است. اما بی‌گمان متهم اصلی شعر او، شوهرش علی‌مراذخان بختیاری است که گاه و بی‌گاه او را به باد هجو و توهین گرفته است، او حتی قصایدی را به هجو او اختصاص داده است. برای نمونه در ابیات زیر از شعر «تصویری در قاب طلایی» به بدترین شکل ممکن شوهرش را توصیف کرده است:

با که می‌گویم حدیث، این عشوه و ایما به کیست
بر حریفی کز خرد پهلو به جانور زده
آنکه آن جا خفته وز خرطوم فیل‌آسای خویش
صور اسرافیل را بی‌غاره بر خرخر زده
دیو سیما شوهری کز روی نامیمون خویش
آب وحشت صبحدم بر روی همبستر زده (۷).

کار قائم‌مقامی به هجو پدر و مادر، برادر و شوهرش ختم نمی‌شود، او گاهی پا فراتر گذاشته و تمام مردان را به باد هجو و بدگویی می‌گیرد و آن‌ها را موجوداتی بی‌عقل و باطن می‌خواند که چیزی جز عذاب و بدبختی برای زنان فراهم نمی‌آورند:

چیست مرد، این ظاهر بی‌باطن، این هیچ این کلمه؟
کاسمان گویی گلش را با ضلال آمیخته
رایت عزم‌الرجالش بر فلک افراشته
لیک با حزم‌النسا عزم‌الرجال آمیخته
مرد چبود، جز فراهم ساز ناخوش لقمه‌ای؟
لقمه‌ای با اشک و با خون عیال آمیخته
عشق آشناک او در دامن بستر خموش
وصلتش با فصل و مهرش با جدال آمیخته (۷).

قائم‌مقامی با همه خشم و نفرتی که نسبت به پدر و مادر در درجه اول و همسر در درجه دوم داشت، اما در پایان زندگی گویی همه را می‌بخشد و از هجوها و بدگویی‌های خود ابراز پشیمانی می‌کند که می‌تواند نتیجه دور شدن از خاطرات تلخ، فروکش کردن خشم و نفرت او، حضور فعال در جامعه و کسب اعتماد به نفس و استغنائی بیشتر باشد. او در شعر «پس از مرگ شوهر»، اعتراف می‌کند که شوهرش گرانبمایه مردی بوده

به گونه‌ای که شاعر، هم خود و هم جنس زن را بی‌ارزش می‌شمارد و معتقد است که زن گوهری بی‌مایه و ضعیفه‌ای بیش نیست. برای نمونه در شعر «تصویر هستی»، زن را در فرهنگ ایران موجودی بی‌ارزش می‌داند که با وجود گوهرین بودن، آغشته به خاک سفال است و ارزش خود را از دست داده است:

کیست زن، ای وای، این بازیگر، این بازیچه چیست؟
گوهری بی‌مایه، با خاک سفال آمیخته (۷).

قائم‌مقامی در بیت زیر از شعر «در چاهسار حرم»، از شرایط زندگی در شرایط فرهنگی آن روزگار شکایت می‌کند و پس از ناامیدی، خود را هیچ کس می‌خواند و جرم خود را زن بودن می‌داند. او در بیت بعدی از شعر «نکوهش شوهر» هم بعد از یادآوری صفات مثبت خود و ناامیدی از تغییر و تحول در جامعه، به کنایه خود را ضعیفه می‌خواند و بهره‌اش از زندگی فقط سرزنش و تحقیر است:

بس سربلند کسم، اما به جرم زنی
در خاندان بشر گوئی که هیچ کسم (۷).

من کیستم آوخ ضعیف‌های
کش نام و نشان طعن و تسخریست (۷).

قائم‌مقامی در شعر «حسود»، سعی کرده نسبت به تحقیر و سرزنش زنان در جامعه با الفاظی چون رو بسته، زبان بسته و ... واکنش نشان دهد و از اینکه زنان تلاشی برای تحول شرایط زندگی خود انجام نمی‌دهند، احساس یأس و ناامیدی می‌کند:

رو بسته، دست بسته، زبان بسته، بسته چشم
آخر حقیر کیست اگر زن حقیر نیست (۷).

یأس و ناامیدی قائم‌مقامی در شعر «قضاوت کودکانه» به اوج خود می‌رسد؛ آنجا که او زن را در مقابل قدرت خداوند بیچاره و تسلیم می‌داند:

او قادری ست مطلق و بیچاره زن، عجزور
راضی به سرنوشت خود ار بود ور نبود (۷).

اوج ناامیدی و یأس قائم‌مقامی در شعر «تصویر هستی» است که جهان و مافیها را با نگاهی سرد و ناامیدانه به تصویر کشیده است:

اصل امکان چیست وین انسان کبراندوز کی است
قصه‌ای از هر طرف با صد سؤال آمیخته
آن بلند اختر سپهر و این تبه گوهر زمین
هیچ در هیچ و خیال اندر خیال آمیخته
هر یقینش با هزاران ریب و شک در ساخته
هر دلش با هزاران احتمال آمیخته (۷).

نمادهای آنیموس

آسمان نماد آنیموس

طبق عقیده گذشتگان و تفکرات اسطوره‌ای آسمان نماد مذکر، پدر، مردانگی و آنیموس است (۱۹). ژاله به عنوان شاعر زن نیم‌نگاهی هم

و قدر و ارزش زندگی با او را درک نکرده است و در مرگ شوهرش مرثیه‌ای سروده است.

کنون او به خاک سیه خفت و خیزد
شرار غم از جان امیدوارم
گرانمایه مردی، جوانمرد شویی
به سر سایه‌ای بود از کردگارم
ندانستمش قدر و اکنون چه حاصل
گر از دیدگان، اشک خونین بیارم (۷).

قائم‌مقامی در شعر «سماور» هم بعد از توصیف اخلاق پدر و مادرش، آنها را فرشته‌هایی می‌داند که اکنون از این جهان پرکشیده‌اند و این کهن‌آشیان را برای او گذاشته‌اند:

آن هر دو فرشته پر کشیدند
بر چرخ و شکسته شد پر من
زان پس ره رفتگان گرفتند
هم خواهر و هم برادر من
در این کهن آشیانه اکنون
من مانده‌ام و تو در بر من (۷).

قائم‌مقامی، از خلقت ضعیف و ناقص زن انتقاد می‌کند و با خشم و عصبانیت از مقام و منصب مردان و بی‌نصیبی زنان از جایگاه اجتماعی در طول تاریخ در شعر «حسود» سخن می‌گوید:

دانی که زن ز مرد به تن ناتوان‌تر است
وین نقص خلقت است حرج بر مریض نیست
پیغمبر است مرد و به زمین داورست مرد
این خود حقیقتی است حدیث سمیر نیست
چندین هزار مرد به شاهی رسیده‌اند
در این بزرگ عالم و یک زن وزیر نیست
از شاهی و وزارت و سرداری سپاه
بگذر که یک ضعیفه مُدبَر، دبیر نیست (۷).

قائم‌مقامی در شعر «وسوسه کنیز» به طبع سرکش و پرخاشگر خود معترف است و معتقد است که طبع او از هیچ عقل و منطقی پیروی نمی‌کند و اگر فلک هم فرمان پذیرد، او نمی‌پذیرد:

زین طبع تند سرکش فرمانبری نیاید
فرمانگزار اگر هست چون من نه، برتر از من
فرمان نمی‌پذیرم دیگر ز عقل و منطق
فرمان هم ار پذیرد افلاک و اختر از من (۷).

آنیموس و یأس و ناامیدی

افکار ناخودآگاه عنصر نرینه گاهی چنان حالت انفعالی به وجود می‌آورد که ممکن است به فلج شدن احساسات و یا ناامنی شدید و احساس پوچی منجر گردد. در این گونه موارد عنصر نرینه از ژرف‌ترین بخش‌های درونی زن نجواکنان می‌گوید: تو بیچاره‌ای، چرا این همه دوندگی می‌کنی؟ فایده این همه زحمت چیست؟ زندگی هرگز بهتر از این نخواهد شد (۱۶). این مؤلفه در اشعار ژاله ۱۶ درصد بسامد دارد،

به این کهن‌الگو داشته است. نکته قابل توجه درباره آسمان در شعر قائممقامی این است که در هر سه بیت به صورت منفی به کار رفته و شاعر در حال مبارزه با آسمان است. او در پایان شعر «درددل با آینه»، از ناملايمات زندگی و شرایط جامعه شکایت می‌کند و معتقد است که روزگار، دین و ... از اغیاء حمایت می‌کنند و آسمان نیز پیوسته از ناحق پشتیبانی می‌کند و دلیل این امر، اتفاقات صحرای کربلا است. آسمان نماد مردانگی در اتفاقات زمین دخیل است:

آسمان پیوسته پشتیبان ناحق بوده است
عبرتت را بس، حدیث کربلا، ای آینه (۷).

هیچ از خدا نخواهم، وز سیر آسمان هم
بهر خدا چه خواهد چرخ ستمگر از من (۷).

قائم‌مقامی در شعر «وسوسه کنیز»، بار دیگر به آسمان و بهره‌ای که آسمان به انسان‌ها می‌بخشد، اشاره کرده است. این بخشش آسمان ریشه در باورهای کهن دارد که آسمان را نماد پدر و مردانگی می‌دانستند. شاعر در بیت زیر از شعر «اشتملم»، عملاً به مبارزه با آسمان بر می‌خیزد و می‌گوید اگر آسمان با او مخالفت باشد به مبارزه خواهد ایستاد:

آسمان گر نغمه ناسازگاری ساز کرد
مشت سنگین بر دهان آن سیه اختر زخم (۷).

مار نماد آنیموس

مار نماد مردانگی است و حیوان مورد علاقه زن نیز معرفی شده است. مار رمز مطلوب ناخودآگاهی است (۳). مار را در بسیاری از سنت‌ها «ارباب زنان» می‌دانند، زیرا مار مظهر باروری است. «(۲۰)» این نماد چندبار در اشعار قائممقامی تکرار شده که خودش و یا زنان دیگر را به مار نسبت داده یا تشبیه کرده است:

تا به کی همچون کشف سر در گریبان درکشم؟

تا به کی چون مار گرد خویشتن چنبر زخم؟ (۷).

قائم‌مقامی در شعر «تصویری در قاب طلایی»، ابتدا کمالات خود را وصف می‌کند، سپس از گفته خود ابراز پشیمانی می‌کند و می‌گوید: این ویژگی‌های رقصه‌ای بغدادی است. در این توصیف، اشاره‌ای به داستان مار و حوا نیز می‌کند. مار «یک خدای قدیم اولیه است که در آغاز تمامی حکایات پیدایش کیهانی دیده می‌شود، هر چند بعد، توسط مذاهب اخلاقی طرد می‌شود. او آن چیزی است که جان می‌بخشد و حفظ می‌کند.» (۲۰). به عقیده یاکوب بومه «در وجود مار دیگر خیریتی نمانده است و آنچه مانده وجودی خطاکار است که دوست دارد تجسم غرور باشد.» (۲۰). همین ویژگی‌ها یعنی غرور و جان‌بخشی آن را به نمادی از مردانگی تبدیل کرده است:

عقدی از گوهر به گردن همچو جفت قیصران
نیمتاجی همچو شاهان قجر بر سر زده
بسته بر بازوی سیمین یاره‌ای مانند مار
مار حوا، راه آدم را بسی خوشتر زده (۷).

آنیموس و عناصر جمعی

آنیموس «بیشتر بیانگر عناصر جمعی است تا شخصی و به همین دلیل ویژگی جمعی بودن است که زنان هنگامی که عنصر نرینه به جای آنها سخن می‌گویند معمولاً از کلمات «ما» یا «آنها» یا «همه» استفاده می‌کنند و در گفتارشان واژه‌هایی مانند «همیشه»، «لازم است» و «ما باید» به چشم می‌خورد» (۱۶). این خصیصه، یک ویژگی زبانی-واژگانی است که می‌تواند نشانی از ویژگی‌های روانشناسانه احساس قدرت و چیرگی باشد. قائممقامی از جمله شاعران زن ادبیات فارسی است که از این واژگان در اشعارش بسیار بهره برده است. اهمیت موضوع زمانی است که عناصر جمعی همراه با ویژگی‌های مثبت و منفی آنیموس در شعر جلوه می‌کنند. برای نمونه در بیت زیر از شعر «پیشگویی درباره آزادی زنان»، ضمن تبیین راه‌های آزادی زنان در آینده، با آوردن واژگانی چون «منظر ما» اتحاد و همدلی برای رسیدن به قدرت و چیرگی را آورده است:

آنچه می‌گویم تو را، از منظر ما دور نیست
چشم‌ت از بسته‌ست سودی نیست در ایمای من (۷).

قائم‌مقامی در بیت زیر از شعر «درددل با آینه»، بعد از شکایت و گله از روزگار، بخت و ... از دین هم گله می‌کند که به جای پشتیبانی از ضعفا، کمک‌کننده به اقویا شده است. دین را همراه با ضمیر جمع «ما» به کار برده است:

دین ما یاریگر خیل ضعیفان بود، لیک
گشته ایدون کارساز اقویا، ای آینه (۷).

شاعر در شعر سراسر آنیموسی «عشق و احسان»، بعد از توصیف شرایط زنان در جامعه، با آوردن الفاظی چون شاید، باید و ... سعی دارد به آگاهی زنان و دختران برساند که برای تغییر شرایط زندگی، باید خودشان تلاش و کوشش کنند و منتظر معجزه و ... نباشند:

در سیه‌چال حرم باید ترا
پا به گل سر در گریبان زیستن
کانچه گفتم بر فرنگستانیان
شاید و باید چو آنان زیستن
باید، آری باید، اما فرقه‌هاست
در فرنگستان و ایران زیستن (۷).

نمودار 1- بسامد مثبت آنیموس در شعر قائم‌مقامی

نتیجه‌گیری

... موجب بروز آنیموس منفی (۲۵.۲۶ درصد)، خشن و تند در اشعار او شده است. آنیموس منفی به صورت، خشم و پرخاشگری (۵۲ درصد)، کینه‌توزی (۲۴ درصد)، یأس و ناامیدی (۱۶ درصد) و فریبکاری (۸ درصد) در اشعار قائم‌مقامی بازتاب یافته است که واکنش شاعر به شرایط فرهنگی و اجتماعی و به‌ویژه خانودگی آن روزگار است. او در بسیاری از اشعارش از پدر و مادرش گلایه می‌کند، شوهرش را بارها هجو کرده و حتی برای او آرزوی مرگ می‌کند، گاهی مردان را به باد هجو و بدگویی می‌گیرد تا بدین وسیله خشم، پرخاش و کینه آنیموس را نشان داده باشد. به طور کلی شاعر در شرایط آنیموس مثبت، انسانی بزرگ و هدایت‌کننده است که برای شأن و منزلت هم‌جنسان خود برنامه‌ریزی می‌کند و راه و روش نشان می‌دهد؛ در حالی که در شرایط آنیموس منفی، انسانی ناامید است که نه تنها برای خود، برای هم‌جنسان خود نیز ارزش و منزلتی قائل نیست و به دنبال کینه‌توزی، حسادت، خشم و پرخاشگری‌های شخصی است.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

این پژوهش به روش نظری و کتابخانه‌ای انجام شده و فاقد نمونه انسانی جهت آزمایش بوده است. در ضمن تمام ضوابط اخلاق پژوهشی در فرایند علمی کار مراعات شده است.

حامی مالی

تمام منابع مالی و هزینه پژوهش و انتشار مقاله تماماً برعهده نویسندگان بوده و هیچ‌گونه حمایت مالی دریافت نشده است.

بر اساس بررسی‌های انجام شده، اشعار قائم‌مقامی مملو از روح آنیموسی است، هر چند اشعاری درباره موضوعات و مسائل زنانه، آرایش، لوازم زنانه و ... نیز دارد. اما برجستگی جلوه‌های مثبت و منفی آنیموس در اشعار او بیشتر است. این کهن‌الگو در اشعاری که یادآور دوران کودکی و نوجوانی شاعرانند، جلوه مثبت خود را نشان می‌دهند، گویی شاعر با ناخودآگاه خود کنار آمده و قداست و رسالت آن را پذیرفته است، به‌گونه‌ای که بسیاری از جلوه‌های مثبت کهن‌الگوی آنیموس در اشعار او دیده می‌شود، به گونه‌ای که ۷۴.۷۴ درصد از یافته‌ها بازتاب آنیموس مثبت است؛ او اندیشه‌ها و اعتقادات سیاسی و اجتماعی (۲۰.۲۷ درصد) بسیاری بویژه برای دفاع از هم‌نوعان خود در اشعارش گنجانیده است و بدین‌گونه نسبت به بسیاری از سنت‌های عرفی و شرعی حاکم بر جامعه زنان اعتراض کرده است. او زنان و دختران را به تلاش و کوشش شجاعانه (۲.۷۴ درصد) دعوت می‌کند و خود نیز عقایدش را بی‌پروا و شجاعانه (۸.۱۰ درصد) در اشعارش مطرح کرده است. او نسبت به عفت و پاکدامنی (۲۱.۶۲ درصد)، بسیار حساس بوده و به هم‌نوعان خود نیز توصیه می‌کند که قدر عصمت و عفت خود را بدانند. توجه شاعر به احسان، عدالت و انسانیت (۸.۱۰ درصد) و گسترش آن در جامعه، یکی دیگر از جلوه‌های مثبت آنیموس است. قائم‌مقامی در اشعارش به توصیف معشوق (۲۲.۹۷ درصد) بویژه معشوق ناشناس (۶.۷۵ درصد) پرداخته که بازتاب مرحله اول انکشاف آنیموس است. با تمام این اوصاف، طبع و احساسات زنانه قائم‌مقامی، موجب نشده کهن‌الگوی آنیموس در اشعار او به‌گونه‌ای تند، ناهموار و ستیزه‌جو بروز نکند. جبر زمانه، فشار خانواده، ازدواج نامناسب، جدایی از شوهر و دوری فرزندان

مشارکت نویسندگان

مقاله برگرفته از پایان‌نامه مقطع دکتری است. نویسنده اول دانشجوی مقطع دکتری است؛ نویسنده دوم استاد راهنما و نویسنده مسئول است؛ نویسنده سوم استاد مشاور و نویسنده چهارم استاد مشاور دوم پایان‌نامه هستند.

تعارض منافع

این نوشتار برگرفته از پایان‌نامه دکتری تحت عنوان «نقد روانشناختی اشعار ژاله قائم‌مقامی، پروین اعتصامی و سیمین بهبهانی بر اساس نظریات یونگ» است (گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه) است و با منافع شخصی یا سازمانی منافات ندارد.

References

1. Shamisa S. (1999). *Literary Criticism*. Tehran: Ferdows.
2. Salmaninejad Mehrabadi S, Sayf A, Mousavand N. (2013). Analyzing the whiteness and howeness of appearance of ancient models Anima and Animus in Tahereh Saffarzadeh's poems. *Journal of Women in Culture and Art*;4(1):107-26.
3. Moreno A. (2011). Jung, Gods and Modern Man. Dariush Mehrjui, Translator. Tehran: Center Publishing.
4. Jung CG. (1998). *Man and his Symbols*. Mahmoud Soltaniye, Translator. Tehran: Jami.
5. Abbott P, Wallace C. (2007). *Feminist Perspective*. Manije Najm Iraqi, Translator. Tehran: Ney.
6. Sarfi MR, Madbberri M, Alinejad M. (2017). Investigation of Animusical Effects in the Poems of Forough Farrokhzad, Simin Behbahani, Tahereh Safarzadeh. *Studies in Lyrical Language and Literature*; 6(20):31-42.
7. GhaemMaghami A. (1995). *Divan Almataj*. GhaemMaghami. Tehran: Ma.
8. Kamali Bonyani MR, Towhidifar N. (2013). Animus Jung's Exemplary Form in Sushoun's Novel. *Comparative Literature Studies*;7(25):73-93.
9. Pouladi M, Hemati AH, Ghodousi K. (2018). A Comparative Study of the Anima and Animus Archetype in the Poems of Simin Behbahani and Ghadat Al-Seman. *Comparative Literature Review*; (26):1-20.
10. Johnson RA. (2016). Lying with the heavenly woman: understanding and integrating the feminine archetypes in mens lives. Tourajreza Banisadr, Translator. Tehran: Liusa.
11. Sarfi MR. (2003). An Introduction to Symbolism in Literature. *Journal of Culture*;1(2):159-77.
12. Pouralkhas S, Eshghi J. (2014). Manifestations of Animus Archetype in Persian Literature. *Mytho-Mystic Literature Journal*;10(35):63-89.
13. Ordoubadi A. (1976). *Carl Gustav Jung's School of Analytical Psychology and his latest interviews with him*. Shiraz: University of Shiraz.
14. Jung CG. (2006). *The Spirit and Life*, . Latif Sediqiani, Translator. Tehran: Jami.
15. Jung CG. (1991). *Psychology and Religion*. Mohammad Hossein Sarvari, Translator. Tehran: Sokhan.
16. Jung CG. (2014). *Self unknown*. Mehdi Ghaeni, Translator. Tehran: Jami.
17. Snowden R. (2014). *Jung: The Key Ideas*. Afsane Shaykholeslamzade, Translator. Tehran: Ataei.
18. Jung CG. (2012). *World Journey*. Jalal Sattari, Translator. Tehran: Toos.
19. Bolen JS. (2005). *Goddesses in Everywoman: A New Psychology of Woman*. Azar Yousefi, Translator. Tehran: Roshangaran and motaleat zanan.
20. Chevalier J-AG. (2008). *Dictionnaire Des Symbols*. Sudabah Fazayeli, Translator. Tehran: Jayhoun.

